

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

กาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกกันอย่างกว้างขวางในพื้นที่ภาคเหนือ เพราะมีสภาพอากาศ และภูมิประเทศที่เหมาะสม ผลผลิตกาแฟอาราบิก้ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเนื่องจากกระแสความนิยมบริโภคกาแฟอาราบิก้าเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้ราคากาแฟที่เกษตรกรขายได้สูงขึ้น ปัจจุบันมีความต้องการบริโภคกาแฟของคนไทยเริ่มมากขึ้น ทำให้ความต้องการใช้เมล็ดกาแฟเพิ่มขึ้นเช่นกัน ซึ่งหากเปรียบเทียบกับประเทศอาเซียนแล้ว ไทยเป็นผู้ส่งออกกาแฟอันดับที่ 3 รองจากประเทศเวียดนาม และอินโดนีเซีย แต่สิ่งหนึ่งที่ไทยยังได้เปรียบคู่แข่งหลายๆ ประเทศ คือ การปรับปรุงสายพันธุ์กาแฟอาราบิก้าที่มีคุณภาพและมีรสชาติดีเยี่ยม ซึ่งจะสามารถพัฒนากาแฟอาราบิก้าไทยให้แตกต่างจากกาแฟของคู่แข่งในอาเซียนได้ อย่างไรก็ตาม เกษตรกรจะต้องมีการปรับตัวในเรื่องการผลิตกาแฟหลังการเปิดการค้าเสรี เช่น การลดต้นทุนการผลิต การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณภาพผลผลิต และการสร้างความเข้าใจเรื่องการผลิตสีเขียวหรือการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยต้องมีกระบวนการวางแผนและทำแผนการส่งเสริมและพัฒนา Road map ให้กับกลุ่มเป้าหมาย (เยาวเรศ, 2557)

ประเทศไทยโดยมูลนิธิโครงการหลวง และหน่วยงานของรัฐได้ส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าให้เกษตรกรชาวเขาปลูกเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น โดยพื้นที่ปลูกกาแฟอาราบิก้ากระจายอยู่ในพื้นที่จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน แพร่ และน่าน ผลผลิตกาแฟอาราบิก้าทั้งประเทศประมาณ ปีละ 9,000 ตัน ซึ่งยังไม่เพียงพอความต้องการของตลาดภายในประเทศ และบางส่วนส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศด้วย การส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าในพื้นที่ดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ควรเน้นการปลูกและแปรรูปกาแฟอาราบิก้าคุณภาพให้ตรงกับปริมาณ และความต้องการของผู้บริโภค มีการเสริมสร้างเครือข่ายผู้ปลูก ผู้แปรรูปและตลาดกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านตลาดกาแฟอาราบิก้าของสถาบัน (จักรกฤษณ์, 2557) โดยแนวโน้มการผลิตกาแฟอาราบิก้าของโลกจะเป็นการผลิตในเชิงระบบที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยมีระบบการรับรองมาตรฐานการผลิตเข้ามากำหนดมาตรฐาน เช่น มาตรฐานกาแฟอินทรีย์ Fair Trade Rainforest หรือ UTZ เป็นต้น (เริงชัย, 2558)

การพัฒนาการผลิตกาแฟอาราบิก้าของโครงการหลวงมุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการผลิตให้ได้มาตรฐานและมีคุณภาพดีเทียบเท่ากาแฟที่ผลิตได้ในต่างประเทศ โดยพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนตั้งแต่การพัฒนาเกษตรกร การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวและแปรรูป จนถึงการตรวจสอบคุณภาพของผลผลิต กาแฟพันธุ์อาราบิก้าพันธุ์ต่างๆ ได้มีการวิจัย ทดสอบปลูกและได้มีการส่งเสริมให้เกษตรกรในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงต่างๆ ปลูกเพื่อทดแทนพืชเสพติดและเป็นพืชรายได้มานานกว่า 40 ปี ปัจจุบันสายพันธุ์คาติมอร์ เป็นสายพันธุ์หลักที่มีการปลูกเนื่องจากสามารถเจริญเติบโตดี ทนทานต่อโรคราสนิมและให้ผลผลิตได้ดีในสภาพแวดล้อมบนดอยสูงของศูนย์พัฒนาโครงการหลวง

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการหลวงมีพื้นที่ส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าในศูนย์พัฒนาโครงการหลวง 24 ศูนย์ รวมทั้งหมด 9,491 ไร่ เกษตรกร 2,602 ราย และเกษตรกรจำหน่ายผลผลิตผ่านโครงการหลวงปีละประมาณ 400-500 ตันกาแฟกะลา ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรบนพื้นที่สูงได้เป็นอย่างดี การพัฒนาการปลูกและผลิตกาแฟอาราบิก้าของโครงการหลวงได้นำมาต้นแบบการผลิตกาแฟอาราบิก้าจากประเทศโคลัมเบียมาใช้เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศที่ใกล้เคียงกับพื้นที่สูงของไทย โดยประเทศโคลัมเบียมีการพัฒนาการปลูกและผลิตกาแฟมายาวนานและได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่ผลิตกาแฟคุณภาพดีที่สุดในโลก ในปัจจุบัน "การปลูกกาแฟของโคลัมเบียจะปลูกบนพื้นที่สูง 1,200-1,800 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล อุณหภูมิเฉลี่ย 19-21.5 องศาเซลเซียส และจะปลูกต้นกล้วยควบคู่ไปด้วย เพื่อเป็นร่มเงาและรายได้จากกล้วย ร่มเงาจะทำให้เมล็ดกาแฟมีคุณภาพมากขึ้น ซึ่งกาแฟอาราบิก้าโคลัมเบีย เป็นกาแฟที่มีชื่อเสียง คุณภาพดี มีกลิ่นหอม รสชาติอร่อย ราคาสูง เป็นพืชที่ทำรายได้ให้กับเกษตรกรจำนวนมาก

ปี พ.ศ.2557 มูลนิธิโครงการหลวงจึงได้เปลี่ยนแปลงการผลิตจากแบบเดิม โดยนำระบบการเพาะปลูกที่ดี หรือการผลิตทางการเกษตรที่ดีและเหมาะสม (Good Agricultural Practices: GAP) เป็นแนวทางในการทำการผลิตกาแฟอาราบิก้า เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีตรงตามมาตรฐานที่กำหนด ผลิตสินค้าปลอดภัย ถูกสุขลักษณะ และคุณภาพถูกใจผู้บริโภคเน้นวิธีการควบคุมและป้องกันการเกิดปัญหาในกระบวนการผลิตให้ได้ผลผลิตสูง คำนวณการลงทุน ใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด และไม่ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อก้าวไปสู่ระบบการเกษตรอย่างเป็นระบบเกษตรแบบครบวงจรที่ยั่งยืน โดยนำหลักเกณฑ์การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เหมาะสมกับการผลิตกาแฟอาราบิก้า มีการพัฒนาระบบการตรวจติดตามภายในและการตรวจเพื่อให้การรับรองให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และสอดคล้องตามหลักการของกรมวิชาการเกษตรและหลักการสากล ได้แก่ แหล่งน้ำ พื้นที่

ปลูก การใช้วัตถุดิบทรายทางการเกษตร การจัดการคุณภาพในกระบวนการผลิตก่อนการเก็บเกี่ยว การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว การเก็บรักษาและ การขนย้าย สุขลักษณะส่วนบุคคล ตลอดจนการบันทึกข้อมูลและการตรวจสอบ

แนวทางการส่งเสริมการเกษตรที่ดีและเหมาะสม (Good Agricultural Extension Practice, GAEP) เป็นแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญของกรมวิชาการเกษตร ที่กำหนดไว้เป็นนโยบายการให้การส่งเสริมที่มุ่งเน้นในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตการเกษตร พร้อมทั้งมีการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยการผลิตอย่างฉลาด ที่สอดคล้องกับสภาวะและความต้องการของตลาด การอุตสาหกรรม อันจะเป็นการสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและความมั่นคงประเทศ เริ่มต้นจากภาวะความเป็นจริงที่มีอยู่ของเกษตรกร ได้แก่ สภาพปัญหา ความจำเป็น ทักษะประสบการณ์ ทรัพยากร ภูมิปัญญา ระบบนิเวศวัฒนธรรมและความพร้อมในด้านอื่นๆ

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟบนพื้นที่สูงยังขาดองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่ชัดเจนถูกต้อง และเหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ในพื้นที่ของตนเอง ตลอดจนขาดการดูแลและจัดการสวนที่ดีทำให้ผลผลิตกาแฟอาราบิก้ามีปริมาณและคุณภาพไม่สม่ำเสมอ ดังนั้นจึงต้องมีการส่งเสริมและถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีในการปลูก การดูแลรักษา และการจัดการสวนกาแฟอาราบิก้า เพื่อให้ได้ผลผลิตกาแฟอาราบิก้าที่ตรงตามมาตรฐานและมีคุณภาพดีสม่ำเสมอมากขึ้น อันจะส่งผลให้เกิดความยั่งยืนต่อรายได้ของเกษตรกรในระยะยาว การพัฒนากระบวนการส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าบนพื้นที่สูงที่ดีจะสิ่งที่สำคัญในการส่งเสริมเกษตรกรให้ผลผลิตกาแฟอาราบิก้าที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงระบบการผลิตและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง ดังนั้นการวิจัยเพื่อศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการ การส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้า จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการปลูกกาแฟอาราบิก้า มุ่งหวังเพื่อแสวงหา ค้นหากระบวนการและรูปแบบการส่งเสริมการปลูกกาแฟบนพื้นที่สูง และถ่ายทอดความรู้ไปสู่เกษตรกรอย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสถานภาพของการส่งเสริมและพัฒนาการปลูกกาแฟอาราบิก้าบนพื้นที่สูง
- 2) เพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางที่ดีที่เหมาะสม (รูปแบบและกระบวนการ) ในการส่งเสริมการปลูกกาแฟที่ดีที่เหมาะสม (GAEP: Good Agricultural Extension Practice) สำหรับมูลนิธิโครงการหลวง

1.3 ขอบเขตของการวิจัย (Scope of research)

1.3.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาในพื้นที่ส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าของโครงการหลวง และพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงในปีการผลิต 2557/58 ที่มีจำนวน 12 ศูนย์ฯ/สถานี และพื้นที่ส่งเสริมอื่นๆ โดยหน่วยงานของรัฐ องค์กร/กลุ่มวิสาหกิจต่างๆ

1.3.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

- 1) การศึกษาสถานภาพของการส่งเสริมและพัฒนการปลูกกาแฟอาราบิก้าบนพื้นที่สูง
 - วิเคราะห์รูปแบบและระบบการส่งเสริมการปลูกกาแฟในพื้นที่โครงการหลวง พื้นที่ดำเนินงานของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง และพื้นที่ส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าอื่นๆ
 - สภาพปัญหาและอุปสรรคของการส่งเสริมการปลูกกาแฟบนพื้นที่สูง
- 2) การวิเคราะห์และเสนอแนวทาง (รูปแบบและกระบวนการ) ในการส่งเสริมการปลูกกาแฟที่ดีที่เหมาะสม (GAEP: Good Agricultural Extension Practice) สำหรับมูลนิธิโครงการหลวงในประเด็น
 - สภาพพื้นที่การปลูกและทรัพยากรธรรมชาติ
 - ระบบการปลูกและผลิตกาแฟอาราบิก้า
 - การจัดการแปรรูปกาแฟอาราบิก้า
 - เกณฑ์ผู้ปลูกกาแฟ และองค์ประกอบอื่นๆ
 - กระบวนการส่งเสริม ปักจ้ยและองค์ประกอบของกระบวนการส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้า
 - บุคคลเกี่ยวข้องกับการปลูกและการผลิต (เกษตรกร เจ้าหน้าที่ และผู้กำหนดยุทธศาสตร์การส่งเสริม)
 - นโยบายและการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ (Definition)

การกำหนดนิยามศัพท์ได้กำหนดเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ดี ประกอบด้วย

1. รูปแบบ หมายถึง วิธีการการพัฒนาระบบการปลูกและผลิตกาแฟอาราบิก้า
2. กระบวนการ หมายถึง การดำเนินการในระบบการผลิตกาแฟอาราบิก้าที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ

1.5 กรอบแนวความคิด (Conceptual framework)

กรอบแนวคิดการศึกษา: วัตถุประสงค์ วิธีการวิจัย และผลสัมฤทธิ์ของโครงการ

